

Emlékezés Lavotta Jánosra

Lavotta János tállyai síremléke
(Szigeti Sándor felvétele)

Ötvenhat éves korában, 1820. augusztus 11-én hunyt el a zempléni Tállyán a verbunkosszerző, hegedűvirtuóz, színházi karmester, házitanító Lavotta János. Síremlékének déli oldalán a gúla alatti négyszögletű talapzaton ez olvasható: „*Itt nyugszik a maga idejének Orfeussa*”. A Lavotta Emlékévbén halálának bicentenáriumára emlékezett a magyar zenei élet, a nevét viselő sátoraljaúj helyi alapítvány, kamarazenekar, valamint művészeti iskola.

LAVOTTA JÁNOS NEMZETSÉGE

A nemesi család eredetének teljes körű felkutatását az elmúlt években dr. Csáky Imre¹ címertörténésznek köszönheti a zenetudomány. Kutatásai során arra a megállapításra jutott, hogy a Lavotta familia egy nemzetségből származott a Kabzán és a Kosztura családokkal. Közös ősök a magyar király szolgálatában álló kevélyházi Kevély Benedek vitéz volt, aki birtokadományban részesült az akkor Zólyom vármegyéhez tartozó – később Liptó vármegye néven önállósodott – területen. Az ősi nemzetségi birtok a XII–XIII. szá-

zadban eredetileg Kewelként említett szász eredetű helység volt, amely már akkor magyar településnevek között szerepelt Kevély megnevezéssel. A Lavotta család genealógiai szempontból két ágra, az ún. Zólyom vármegyei és az Árva vármegyei ágra osztható fel. Tagjai évszázadok során számos nemességigazolással bizonyították származásukat.

A család legismertebb tagja, Lavotta János, a magyar zeneművészet kiválósága, 1764-ben született a Pozsony vármegyei Pusztafödemesen (ennek ellenére a Zólyom vármegyei ághoz tartozott). A birtokok és gyökerek Liptó és Árva vármegyékhez kötötték a családot, azonban az édesapa, Lavotta János – aki maga is zenekedvelő és a Pozsonyban székelő Magyar Királyi Helytartótanács úrbéri számvevősegi irodaigazgatója volt – Pusztafödemesen telepedett le birtokos nemesként, így a verbunkosszerző Lavotta születése és gyermekévei is e vármegyéhez kötődtek.

A VERBUNKOSSZERZŐ ÉS HEGEDŰVIRTUÓZ

Első életrajzírója, Bernát Mihály szerint Lavotta 1786-ban fogott hozzá „számokra venni tüzes fantáziáinak különb-különbféle ízlésbeli talpkövekre állított írásbeli csomóit”,² 1811-

¹ Dr. Csáky Imre honvéd alezredes címertörténész, a Magyar Tudományos Akadémia köztestületi tagja, a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség címertörténész főtisztje.

² Bernát Mihály: A híres virtuosus s dilettant hegedűs Lavotta János életének leírása [...] Tisza-Füred mezővárosában 1818. április 22. Kézirat. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár.

ben már a 98. számnál, 1818 tavaszán pedig a 120. opusznál tartott. Tehát legkevesebb 120 művével számolhatunk, melyek nagy részét – 65 opuszt – 1786 és 1797 között komponálta.

Lavotta műveinek legjelentősebb forrása az a kéziratgyűjtemény, amely 1872-ben egy tömbben került a Nemzeti Zenede birtokába. Közöttük is Lavotta verbunkosainak ez idő szerint legteljesebb és terjedelmesebb forrása, a *Válogatott magyar nóták* 18 darabból álló sorozata, amelyet – Domokos Mária feltételezése szerint – saját, korábban írt verbunkosaiból összeállított, reprezentatív válogatásnak szánhatott a szerző, s ezért nem látott el opusz-számmal. Itt kell említést tennünk a 18. darabról, Lavotta legnépszerűbb verbunkos művéről, a *Homoródi nótáról*. Az igen szép *Lassú magyar* különböző letétekben összesen tizenhat XIX. századi forrásban fordul elő, sőt, P. Sarasate *Cigánydalok* című műve révén – sajnálatosan szerzőmegjelölés nélkül – még nemzetközi hírnévre is szert tett.

A művek között a vonós kamarazene változatos típusaival és a kor divatos táncmuzsikájával találkozunk: verbunk, menüett, polonéz, kontratánc, ländler, tedesca, továbbá figyelemre méltóak Lavotta pedagógiai céllal írt hegedű- és kürtduói is. Külön fejezetet alkotnak programzenéi: az „eredeti magyar ábránd” műfaji megjelölésű, öttételes *Szigetvár ostroma*, a *Nota Insurrectionalis Hungarica* (op. 66), *A vadászat* (op. 119), *Az Égi Háború* (op. 120).

A gyermek Lavotta „hajlandósága a muzsika iránt 10 esztendő korában ütött ki, lángot kapván atyjától, ki maga is egyike vala az ügyesebb violinistáknak. Titokban tanula egy-két nótát s atyja megsejdvén azt, ötet Cardinal Batthányi egyik híres muzsikusanak keze alá eresztette.”³

Zistler József pozsonyi hegedűművészt, Batthány József hercegprímás, esztergomi érsek zenekarának vezetőjét nevezhetjük tehát Lavotta első mesterének. Az eredményes hangszertanulást bizonyára elősegítette, hogy az ifjú Lavotta Pozsonyban kezdett el iskolába járni, s apja gondoskodhatott fiának zenei oktatásáról. Későbbi tanítói: Sabodi Bonaventura, Hosszú Ferenc,⁴ valamint – 1783-ban bekövetkezett haláláig – Glantz György katonakarmester, a Károlyi-ezred fúvósainak karnagya. Lavotta ekkor már jó ideje a nagy múltú jezsuita iskolában tanul Nagyszombatban. Azonban nemcsak hegedül, hanem a konviktusban papírra veti első szerzeményét *Rhetorica* címmel, amely valószínűleg elvesztett. Olyannyira eredményes volt ez az első stúdium, hogy Lavottát „a közvélekedés ifjabb Zistlernek is nevezte”⁵

A húszas éveiben járó, jogot végzett Lavotta életében ezután az útkeresés időszaka következik. Bécsi tartózkodását követően, 1786-ban az Esterházy-birtokhoz tartozó Fraknóra távozik. Köztudott Esterházy „Pompakedvelő” Miklósról, hogy nagyvonalú pártolója és támogatója volt a művészeteknek, elsősorban a muzsikának, miután maga is remek baritonjátékos hírében állt. Fraknóváralján a szervitáknál töltött két hónap után Lavotta az Eszterházához közeli Sopronbánfalvára érkezik, ahol a pálos-karmelita kolostorban újabb három hónapot időz. Ha a térképre nézünk, s ebben a mintegy 50 kilométeres körzetben Lavotta közel fél éven át tartó mozgását követjük, szándéka nagyon is egyértelműnek tűnik. Bár megjegyezzük, hogy J. Haydn zenekarában, ebben az időben egyetlen magyar származású muzsikos sem játszott...

Aligha véletlen az, hogy a verbunkos hőskorának kiemelkedő zeneszerzői – mint Lavotta, Csermák, Bihari, majd később Rózsavölgyi – egyúttal kiváló hangszeres előadók

3 *Dombóvári János*: Pusztafedémestől Tállyáig. Monográfia Lavotta Jánosról. Miskolc, 1994. 58. A szerző a monográfiában közli Szemere Pál feljegyzését (Szemere-tár III. kötet 80. Ráday Gyűjtemény).

4 Kegelvich Zsigmond nagyszombati kanonok komornyikja.

5 *Szilágyi Sándor*: Lavotta János, a kor és az ember. Budapest, 1930. 44.

is voltak. Előadó-művészetüket a kortársak különböző jelzőkkel illették. A három egy-sorsú muzsikust legtöbbször „virtuóz-triász”-ként emlegetik, a „virtuóz Lavotta” szókap-csolatról Csokonai, Kölcsey írásaiban olvashatunk, de nevezték Lavottát „magyar Orfe-us”-nak is.

E triász játékának virtuozításában a hegedülés módjának, körülményeinek sajátos helye, szerepe volt. Sajnos, Lavotta hangszerkezelésének – konkrét adatok, hiteles leírások hiá-nyában – csak hézagos jellemzését adhatjuk. Ezek jó része is elsősorban a játék hangulatát s körülményeit ragadja meg. Mint Erdélyi Jánosé, aki szerint Lavotta hegedülése „*a legmé-lyebb komoly és fájó indulatokat szaggatta föl a lélekben*”.⁶ Ábrányi azt találja lényegesnek Lavotta virtuozításában, hogy amikor „*ő maga játszotta ábrándos, szeszélyes szerzeményeit, azokba sok olyan mellékes sajátágot tudott önteni, melyeket aztán se le nem írt, se nem tud-ta más utána játszani, s ebben magasult ki az ő általános akkori nimbusa*”.⁷

Azonban nem von le semmit Lavotta előadó-művészetének értékéből – és ez vonat-kozhat a „virtuóz-triász” többi tagjára is –, amikor arra emlékeztetünk, hogy mindezek a megállapítások elsősorban a verbunkoszene előadói stílusának keretei között érvényesek. Minden más összehasonlítás csak bonyolítaná Lavotta, Bihari, Csermák és Rózsavölgyi hegedűművészetének megítélését.

AZ ELSŐ MAGYAR JÁTSZÓ SZÍNI TÁRSASÁG KARMESTERE

Kazinczy saját lapjában, az *Orpheusban*⁸ vetette fel annak gondolatát 1790 februárjában, hogy tartsanak magyar színielőadásokat a Budán összeülő országgyűlés alkalmával, majd hozzá is fogott a terv végrehajtásához. A Pesten tartózkodó Lavotta 1791 márciusa után már – a magyar színiügynek szintén elkötelezett – gróf Zichy Károly országbíró fiainak nevelője. A kor szokását követve, a közönség szórakoztatására, kezdettől fogva dívott a nyitózene és a felvonásközi muzsika (hangszervirtuózok felléptetésével), amelyet alkalmanként fizetett zenészek láttak el. Az elő- és felvonásközi hangversenyezés bevett szokását rögzítette a „*játékszíni alkotmány*” is, amikor a színmester feladatául szabta: „*mihelyt a Muzsika meg-kezdődik, azt azonnal az öltöző szobában megjelentsé*”.⁹

Mivel Lavotta 1786 óta maga is résztvevője „*muzsikai akadémiák*”-nak, kapcsolata a pest-budai színtársulattal nem volt új keletű. Így magától értetődő volt, hogy a végleges megszerveződés után a zenei vezető szerep neki jutott. A *Tisztég eladás* című érzékeny já-ték színlapja arról tájékoztat, hogy „*a muzsika igazgatását már régen különös talentomairól esmérletes Lavota úr vállalván magára, oly állapotban teszi a muzsikát, hogy nemcsak válo-gatott szimfóniákkal, hanem nemzeti magyar táncnótákkal is gyönyörködtesse az érdemes Nézőket*”.¹⁰

Lavotta oly elismert zeneművész volt, hogy a színházi vezetés 1793. január elején a tízta-gú zenekar karmesterének és zenei vezetőjének szerződtette. Azonban „*Lényének rapszo-dikus mivolta, művészetének csak szólójátékra való berendezettsége, nem tették alkalmassá a karmester fegyelmező, tanító szerepére. Itteni működését alighanem az 1793. március 22-én tartott Muzsikális Akadémiával, mint búcsúfelléptével fejezte be. E hangversenyen a városi*

6 Legány Dezső: A magyar zene krónikája. Budapest, 1962; Erdélyi János: Lavotta életrajza. In Irodalmi, színházi, közéleti írások és beszédek. Sajtó alá rendezte: T. Erdélyi Ilona. Budapest, 2003. 319–321.

7 Ábrányi Kornél: A magyar zene a 19-ik században. Budapest, 1900. 29.

8 A magyar irodalom története. III–IV. Főszerk.: Sőtér István. Budapest, 1965. 11

9 Készi Imre: Pest-Buda. (Muzsikáló városok). Budapest, 1973. 14.

10 Isoz Kálmán: Buda és Pest zenei művelődése. Budapest, 1926. 142.

kir. színházak első hegedűsének, Schülder Józsefnek vezetése alatt húsz főből álló zenekar működött közre. Lavotta volt a szólista...¹¹

Más módon ugyan, de továbbra is megmaradt kapcsolata a magyar színjátszókkal. Négy hónappal a búcsúfélépése után kísérezénét írt Fr. Werthes Zrínyi-darabjához, melyet a társulat Zrini Miklós: *avagy Sziget várának veszedelme* címmel hat alkalommal adott elő. Az egyik előadásról a *Bécsi Magyar Mercurius* pesti tudósítója részletesen is beszámolt: „Pestről 5-dik Aprilisban, Tegnap jádszotta a Nemzeti Jádszó-Társaság Pesten a Zrínyi Miklós vagy is a Szigeth Várának veszedelme nevű vitézi szomorú játékot 3 felvonásokban.[...] Nagy díszére volt a Darabnak Lavota Úr által a régi Idökhöz szabott igaz Magyar izlésű újonnan szerzett, vért pezsdítő Magyar Muzsika.”¹² Az első pest-budai magyar színtársulatot azonban a színház megsegítésére 1796-ban hangversenyt adó Lavotta sem tudta megmenteni az eladósodást követő megszűnéstől.

Ezután Lavotta 1797 és 1800 között Miskolcon tartózkodott, a szerzői kézírataira írt keltezesek szerint nemesi családok tagjait részesítette hangszeroktatásban. 1801-ben Kolozsvárra is Lavottát hívják a Wesselényi Miklós báró által pártfogolt színház zenei vezetőjének. A század elején Kolozsvár főúri házainak zenei életét jórészt idegen származású, többé-kevésbé megmagyarosodott zenemesterek irányítják. A „kinccses város” legrégebbi zenei társaságát, a Societas Musicalist csak említésből ismerjük: 1802-ben Haber, Lavotta, Seltzer és Krausz is szerepelt tagjai között.

A mecénás kezdeményezésére elkészült és 1803. augusztus 8-án a zsidói kastélyban felolvasott *Az erdélyi magyar játszószín constitutioja*,¹³ amelyben a szabályzat második fejezete „A muzsika mesterre vagy orgester directorra” névvel hat pontban sorolja fel annak teendőit. Eszerint a színészeket naponta két órát kell zenére, énekre tanítania, és félévenként egy új operát vagy énekes játékot kell készítenie. Pontos tájékoztatást kapunk Lavotta működéséről egy, a társulat helyzetéről, a bérleti bevételekről Wesselényinek szóló levélből: „A muzsika a Lavota directioja alatt sokkal jobb, s megnyerte a publikum kedvét. Nagy fogyatkozása a zenekarnak, hogy nincs violon hangszerük, most hozatott egyet Bécsből, 8 arany az ára, s Kapdebo kereskedő, ki felmegy Bécsbe, le fogja hozni. Hogy Lavota igen derék muzsikus s jól viseli magát, de hogy ezután is meg ne hibázzék, egy öccsét taníttatja zenére, s ezért neki asztalt ad.”¹⁴ Mindenesetre a kolozsvári színjátszás első, legjobb színházi korszakából kiveszi a részét Lavotta János is. A társulat sokat és sokféle – főleg a közönség körében kedvelt énekes játékot – játszott. Ez idő alatt – az anyagi sikert jelentő tájolás során – a társulat megfordult Nagyváradon, Zsidón, Marosvásárhelyen,

Lavotta János, Hertel P. fametszete a XIX. század második feléből (Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok)

11 Uo. 196–197.

12 Domokos Mária: Lavotta János. Magyar zeneszerzők 6. Budapest, 1999. 9.

13 Ferenczi Zoltán: A kolozsvári színészet és színház története. Kolozsvár, 1897. 117.

14 Domokos Mária i. m. 9–10.

Debrecenben, Szegeden, sőt, Miskolcon és Tokajban is, ahol a bálók alkalmával Lavottának nemritkán a zenekart is vezetnie kellett.

A kolozsvári korszak lezárultával Lavottának Losoncon még egy színházi közreműködéséről tudunk. A város szállodájában – a Farkas Károly igazgatása alatt összetoborzott, s 1810. február 17-én – megnyílt magyar játékszínnek a közönség nemes szórakoztatása mellett más célja is volt, mint például a szegények, betegek segélyezése. Az igazgató farsangi vígjátékával kezdtek, s előadásait Farkas más eredeti vagy magyarra fordított darabjaival folytatták.¹⁵ Műsorra kerültek „*énekes játékok is egy fő rendű hazafi, az már ösméretes Lavotta úr igazgatásuk után*” – írta a *Hazai és Külföldi Tudósítások* –, „*kik egészen új szerzeményekkel gyarapították ez alkalmatossággal is a magyar muzsikát*”.

A HÁZITANÍTÓ

Lavotta harmincéves korára már országosan ismert muzsikus lett, akit a magyar nemesi családok szívesen láttak vendégül, akár hosszabb ideig is. Haláláig közel húsz kúriában töltött hosszabb-rövidebb időt – elsősorban Kelet-Magyarországon – olyan magyar urak házában, ahol „*a zongora, meg a magasabb zenei műveltség eléggé otthonos*” volt az egykori beszámoló szerint.¹⁶

A nemesi családoknál eltöltött idő – leszámítva a színházi éveket – Lavotta életének mintegy felét teszi ki. Hegedűjátékával a muzsikai akadémiák mellett e vidéki társadalmi események (bálók, estélyek, házi muzsikálások és egyéb hangászati multságok) alkalmával szerezte a legtöbb elismerést. Amikor pedig hosszabb ideig tartózkodott egy-egy háznál, akkor vendéglátói Lavottát legtöbbször házitanítói feladatokkal is megbízták.

Vajon milyen elgondolással, módszerrel foghatott neki Lavotta János a tanítványok iskolarendszert nélkülöző oktatásának? E tekintetben hasznos tapasztalatot nyújthattak számára is a sokféle megalakult zenészegyletek, mint például az említett Societas Musicalis Kolozsvárott, amelynek színházi évei alatt maga is tagja volt. Az egyesület szerteágazó feladatai között szerepelt ugyanis a zeneoktatásról való gondoskodás is, és amellett, hogy tagjait hangszeres muzsikálásra szervezte, hangversenyeket rendezett, szorgalmazta a kottakiadást stb. Ezeket a törekvéseket Lavotta tevékenysége során is fellelhetjük.

Lavotta 33 évesen tehát úgy kezdett hozzá zeneoktatói munkájához, hogy addigra a maga „hegedűiskoláját” már megalkotta. Az op. 49-es sorozata címében is árulkodó: a *Könnyű duók két hegedűre* címet viseli. Változatos tempójú, ütem-nemű, előadói utasításokkal gazdagon ellátott kis zeneművek ezek, amelyek fokozatosan haladnak az egyszerűbbtől a bonyolultabb, a könnyebbtől a nehezebb felé. Némileg más a helyzet a *Hat magyar duett két hegedűre* címet viselő darabokkal (op. 22). Ha összehasonlítjuk az előbbi sorozattal, azt tapasztalhatjuk, hogy közülük valamennyi *Tempo di verbunk* feliratú zenemű, amelyekben a verbunkos stílus szinte valamennyi jegyét megtalálhatjuk. Öröndetes fejlemény, hogy Lavotta János születésének 250. évfordulója évében a hegedűduók hozzáférhetővé váltak a hegedűoktatás számára is.¹⁷ A duók megjelenése pedig lehetővé tette a közel három évtizede folyó Regionális Verbunkos Hangszeres Versenyek sátoraljaújhelyi szervezői számára, hogy 2015-től Lavotta János Hegedűduó Versenyt is meghirdessenek.

15 Legány Dezső: Lavotta és kora. Széphalom 4. 1992. [273–280.] 278.

16 Gróf Hoffmann von Hoffmannsegg nyomán idézi Szilágyi Sándor i. m. 60.

17 A pedagógiai célú tizennégy „*könnyű hegedűduó*” (Op. 49.) az Editio Musica Budapest kiadásában jelent meg 2014-ben, míg a *Hat magyar hegedűduó* (Op. 22.) a Neuma Kiadó adta ki. Mindkét kiadvány közreadója Dombóvári János.

Lavotta Jánost 2–3–4 vonós hangszerre írt darabjaival, pedagógiai céllal írt műveivel – amelyek persze szolgálhattak házi muzsikálás céljával is –, vonós kamarazenéjével és több-részes magyar táncaival – az ábrándtól a két-háromtagú formáig – méltán tartjuk számon a magyar zene megújítói között. Jelentőségét a magyar zene fejlődése szempontjából Hubay Jenő például abban látta, hogy „Lavotta több egy láncszemnél, ő valóságos kapocs a múlt és jelen között. [...] Ha Lavotta a magyar zenét nem vitte volna jó nagy lépéssel előre, úgy később a Bánk bán sem íródott volna. Erkel Ferenc ismerte Lavotta zenéjét.”¹⁸

Dombóvári János

Három eltűnt festmény nyomában

Avagy Mohács, 1931. augusztus 29.

1931 nyarán három olajfestmény készült Mohács városa számára. Ám ott erről ma nem tudnak semmit, nem is hallottak róla. Pedig tudom, hogy kik készítették, mit ábrázoltak, sőt, a méretük is ismert. De sose láttam ezeket.

Augusztus 29. a magyar nép emlékezetében összeforrt Moháccsal: a „*mohácsi vész*” emléknapjával. De 1931? Még csak nem is kerek évforduló, hiszen ekkor 405 éve volt az emlékezetes nagy csata. Viszont volt egy közeli, másik évforduló is: tíz évvel korábban, azaz mából szemlélve pont 100 évvel ezelőtt, 1921. augusztus 26-án szabadult fel Mohács az I. világháború utáni szerb megszállás alól, ami 1918. november 14-től 1921. augusztus 26-ig tartott.¹ Baranya 33 hónapos szerb megszállása alóli felszabadulás volt tehát annak az oka, hogy erre emlékezve Mohácson egy, a szokásosnál is nagyobb ünnepséget tartottak, összehasonlítva a két évfordulót.

Ebben az időben, 1931 júliusában három fővárosi diáklány utazott hajóval Mohácsra, hogy a szünidőben ott fejlessze tudását. Mind a hárman a Képzőművészeti Főiskolán Glatz Oszkár osztályába jártak: Dirmayer Mária² (Manka), Petrich Katalin³ (Kató) és Rohacsek Anna⁴ (Anni). Az utat jól előkészítették. Levélben jelentkeztek a mohácsi művésztelep „*telepatyjá*”-nál, vitéz dr. Horváth Kázmér⁵ aljegyzőnél, aki a város nevében gondoskodott az ifjú művésznők szállásáról és ellátásáról. Így a lányok már tudták, hogy a püspöki kastélyban lesz a szállásuk, és ha elvállalják, hogy főznek magukra, akkor több pénzük marad festékre és egyebekre. Azonban a város is kért ezért valamit, ahogy azt Horváth Kázmér 1931. június 16-án kelt levelében megírta: „*A város persze ezt nem adja ingyen teljesen, egy kis munkát is fog kérni: ez évben nekem fognak segíteni egy kiállítást rendezni és a múzeumnak mindenikök egy-egy képet kell hogy adjon, amelyet a városról, vagy a népviseletről készítenek. Úgy hiszem, nem túl sok, amit kérünk.*”

18 Hubay Jenő: Lavotta János emlékezete. In Izsépfalvi és keveházi Lavotta János halálának századik évfordulója. 1920. augusztus 10. Összeáll: Markó Miklós [Franklin Ny.], [Budapest], [1920]. 14.

1 Mohácsi Hírlap XXII. évf. 35. sz. 1932. aug. 28. 5.

2 Dirmayer Mária (Budapest, 1907–?) festőművész, rajztanár.

3 Petneki Jenőné sz. Petrich Katalin (Budapest, 1908–Budapest, 1987) festőművész, rajztanár.

4 Martinszky Jánosné sz. Rohacsek Anna (Katymár, 1904–Budapest, 1953) grafikus, festőművész.

5 Vitéz dr. Horváth Kázmér (Felsőszentmárton 1893–Pécs 1973) jogász, újságíró.